

Vilija LAZAUSKAITĖ
Lietuvių kalbos institutas, Vilnius

DĖL TARMYBIŲ PATEIKIMO „DABARTINĖS LIETUVIŲ KALBOS ŽODYNE“

Pirmojo „Dabartinės lietuvių kalbos žodyno“ (1954) įvade (p. V) skelbta nuostata, kad „sutinkamai su praktiniu, norminamuoju Žodyno pobūdžiu, į šį Žodyną įeina <...> liaudies kalbos bei įvairių tarmių žodžiai, plačiau užtinkami literatūroje arba reikalingi kai kurioms sąvokoms reikšti, pvz., *buklus, skubrus, namiegas*“, nepakito rengiant ir kitus du šio žodyno leidimus. Pasirodžius antrajam „Dabartinės lietuvių kalbos žodyno“ leidimui (1972) tarmybės rengėjų ir recenzentų vertintos kaip bendrinės kalbos turtinimo šaltinis, nes, pasak A. Lyberio (1973: 4), visa tai, kas yra geriausia liaudies kalboje, liejasi į bendrinę kalbą ir ją turtina naujais žodžiais, posakiais, naujomis išraiškos priemonėmis. Kad tarminiai žodžiai buvo (ir tebėra) laikomi lietuvių kalbos turtu, papildančiu bendrinės kalbos žodžių lobyną, nurodoma ir kitų kalbininkų (Paulauskas 1979: 77). E. Grinaveckienė (1973: 5), pasidžiaugusi, kad žodynas teisingai sprendžia bene pačią sudėtingiausią mūsų laikų praktinę kalbos problemą – bendrinės kalbos ir tarmių sąveiką, pastebėjo, kad į žodyną „be reikalo bus pakliuvę kai kurie dialektizmai ar šnekamosios kalbos žodžiai“. Atkreiptas dėmesys į tarminių variantų atrankos problemą, nes bendrinėje kalboje atsirado daug variantų, tik išplečiančių jos žodžių fondą, o leksikos reikšmių fondui nieko neduodančių (Paulauskas 1979: 77).

Svarstant tarminių žodžių pateikimo klausimus, pabrėžiami du dalykai: bendrinės kalbos žodžiais laikytinos tarmybės, reiškiančios sąvokas, kurioms pavadinti nėra kitų tinkamų žodžių (Paulauskas 1974: 43), ir tarmybių įsigalėjimas, jų vartojimo išplitimas bendrinėje kalboje (Lyberis 1983: 148).

Šios nuostatos laikytinos svarbiausiais tarmybių atrankos kriterijais, į kuriuos iki galo taip ir nebuvo atsižvelgta rengiant trečiąjį „Dabartinės lietuvių kalbos žodyno“ (1993) leidimą. Palyginus pirmąjį ir trečiąjį žodyno leidimus, matyti, kad tarmybių gausėjo. Pavyzdžiui, antrajame žodyno leidime atsirado tokių tarmybių, kurių visai nebuvo pirmajame: jų, vien prasidedančių raide *d*, J. Paulauskas (1974: 43) pateikė keliolika: *deinauti, dygmuo, dykoji, dylatė, diliakas, dosai* ir kt. K. Morkūnas (1997: 43) atkreipė dėmesį į tai, kad trečiajame leidime yra žodžių, būdingų vienai ar kitai lietuvių kalbos ploto daliai, kurie specialių pažymų neturi, nors tarmėse vartojami gana siaurai, pvz., *kapōklė* (2) 3. 'vedega' ir kt. Visa tai rodo, kad pirmajame „Dabartinės lietuvių kalbos žodyno“ leidime (p. VI) užsibrėžtas tikslas į žodyną nedėti siaurai vartojamų ir ma-

žai reikalingų bendrinei kalbai tarminių žodžių (pvz., *šutrus* 'karštas', *klūkti* 'labai prašyti')¹ nebuvo iki galo įgyvendintas. Pavyzdžiui, antrajame žodyno leidime pateikta žemaitybė 2 *klūkti*, ~*ia*, ~*ė* 'labai prašyti, melsti', nors akademinio „Lietuvių kalbos žodyno“ medžiaga rodo, kad tarmėse ji vartojama gana retai – J, Vdk, Užv (LKŽ VI 166). Trečiajame žodyno leidime jos ir vėl atsisakyta. Dar labiau nesuprantamas homonimo *klūkti*, ~*ia*, ~*ė* žem. 'žvejoti žiemą iškirtus aketes ir baidant į jas žuvis' pateikimas visuose trijuose žodyno leidimuose. Akademiniam žodyne tėra tik viena santrumpa J (LKŽ VI 166).

Tarminių žodžių atranka, paskirtis, santykis su bendrinės kalbos leksika ir kiti klausimai įvairiais aspektais svarstomi iki šiol. Visuose trijuose „Dabartinės lietuvių kalbos žodyno“ leidimuose įvairuojantis tarmybių pateikimas ir trečiojo leidimo tarmybių analizė rodo, kad būsimajam bendrinės kalbos žodynui būtini nauji jų atrankos kriterijai. Juolab kad bendrinės kalbos žodynas turi būti norminamasis. Jo leksika turi apimti įvairius kalbos sluoksnius, o funkcijos požiūriu maksimali informacija turėtų būti pateikiama minimaliomis išraiškos priemonėmis (Zabarskaitė 1996: 106).

Tarmybių atrankos kriterijai

Trečiajame „Dabartinės lietuvių kalbos žodyno“ leidime pateikta apie 2150 žodžių su pažymomis *tarm.*, *aukšt.*, *dz.*, *ryt.*, *vak.*, *žem.* Tai sudaro maždaug tris procentus visų DŽ₃ pateiktų žodžių (Grumadienė 1995: 15). Daugiausia jų randama su pažymomis *tarm.* ir *žem.* (iš viso 698 ir 687), su nuorodomis *ryt.*, *dz.* ir *vak.* akivaizdžiai mažiau (atitinkamai – 478, 161, 111), o su pažyma *aukšt.* tik keletas (8). Didžiausią dalį visos tarminės medžiagos, pateiktos DŽ₃, sudaro daiktavardžiai ir veiksmažodžiai, o būdvardžių ir prievieksmių gerokai mažiau.

Maždaug trečdalį daiktavardžių galima laikyti etnografizmais, pvz., *karinỹs* (3b) *dz.* 'ikeltas į medį avilys, inkilas bičių spiečiams gaudyti', *kėkšis* (2) *ryt.* 'kartis su kabliu', 2 *mazginỹs* (3b) 1. *žem.* 'pintinė bulvėms, obuoliams ir kt. nešti', 2. *žem.* 'virtuvėje ar prie sienos prikalta pintinė indams, šaukštams dėti', 3. *dz.* 'daiktai surišti į skepetą', *pamaūtas* (2) *žem.* 'apynasris be žąslių', *rėzgė* (2) *dz.* 'pintinė grūdams, miltams nešioti', *riñtė* (2) *vak.* 1. 'rinčiuota lentelė, su kuria raičiojamas kočėlas, lyginant skalbinius', 2. 'skalbiamoji rinčiuota lenta, rumbė', *sąmatas* (1) *ryt.*, *dz.* 'virvelė ar šikšnelė pavalkams suveržti kinkant', *strustis*, ~*iēs* (4) *vak.*, *dz.* 1. 'skieto dantis', 2. 'pintinės perpinas' ir kt. Tačiau tik keletas jų žodyne pateikiami su nuoroda *etnogr.*, pvz., *darj̃tinis* (1) *etnogr.* *dz.* 'varškė, sumaišyta su saldžiu ar rūgusiu pienu arba su grietine', *palankỹnos*

¹ Skliausteliuose pateikti pirmojo žodyno leidimo įvade nurodyti pavyzdžiai.

dgs. (2) *etnogr. dz.* 'gimdyvės lankymas', *pirmāryčiai dgs.* (1) *etnogr. ryt., dz.* 'jaunųjų prikėlimo apeigos pirmąjį rytą po vestuvių', *sōdas* (2) 3. *etnogr. ryt., dz.* 'vestuvinis šiaudų reketukas, kabinamas ties stalu' ir kt.

Nemažą grupę sudaro daiktavardžiai, turintys specifinę reikšmę (daiktų arba reiškinių pavadinimai), pvz., *baņgas* (4) *dz.* 'smarkus lietus su audra', *blaūzdlauža* (1) *žem.* 'laikas, kai pašalusi purvynė dar lūžta', *čirške* (1) *dz.* 'sausas pušies ar eglės šakelė, spyglys', *dalgenà* (3b) *ryt.* 'didžioji gaidžio ar kito paukščio uodegos plunksna', *gaūduonė* (1) *tarm.* 'gaudžiantis vabzdelis', *iesmė* (3) *tarm.* 'kiekis malkų vienu kartu dedamų į krosnį', *īrmedė* (1) *ryt.* 'peršalus, pervargus ar nusigandus gauta liga; šalčio krėtimas, drebulys', *kīmša* (1) *vak.* 'stogo ar lubų anga, pro kurią kemšamas šienas ar šiaudai ant tvarto', *kriōgis* (2) *žem.* 'iš pagalių sukaltas trikampis, maunamas ant kaklo kiaulei, kad nelįstų pro tvorą, karvei, kad nesižistų, galvijams, kad nelakstytų ganant', *pūtra* (1) *vak.* 'koks nors supuvęs daiktas (namas, medis)', *rūopis* (1) *žem.* 'bulvių, burokų laikomasis kaupas', *šešiāuninkė* (1) *tarm.* 'gimdyvė per šešias savaites po gimdymo' ir kt. Kai kurie šių daiktavardžių įvardija sąvokas, kurioms pavadinti kitų žodžių ar terminų bendrinėje kalboje nėra, pvz., *balýmas* (1) *ryt.* 'pernykštė nenupjauta žolė', *dangūs* (4) 3. *tarm.* 'krosnies vidaus viršus', *skeřsė* (2) 3. *tarm.* 'ilgas, platus senovinis dryžuotas sijonas', *šėkštis* (2) *žem.* 'kartelė, statoma į vežimo šonus, kad daugiau tilptų', *trīnalas* (3^b) 2. *dz.* 'lašinių gabalas keptuvei patrinti, kad kepant nesviltų', *žindėnė* (2) *vak.* 'žindama kiaulė, kumelė' ir kt. Tačiau dauguma tokių daiktavardžių bendrinėje kalboje turi įprastesnius, dažniau vartojamus pakaitus, pvz., *dėrgna* (1) *tarm.* 'dargana, šlapdriba', *gimulýs* (3^b) *tarm.* 'naujagimis, kūdikis', *likštis*, *~iēs m.* (4) *tarm.* 'yda, trūkumas', *skyrà* (4) *žem.* 'skirtumas', *skivýtas* (2) *vak., žem.* 'skarmalas, skuduras', *sópė* (1) *ryt., dz.* 'skaudėjimas, sopulys', *spandà* (4), *spānda* (1) *ryt., dz.* 'ramstis, spyrys', *spīrgà* (4) *vak.* 'kaitra, džiova', *stalgtis*, *~iēs* (4) *ryt.* 'didelis noras' ir pan.

Atlikus veiksmažodžių su nuorodomis *tarm., dz., ryt., vak., žem.* semantinę analizę, matyti, kad daugumai jų būdingas ekspresyvumas, pvz., *čiōkšti*, *~škia*, *~škė dz.* 'smarkiai, čiurkšlėmis bėgti, lyti', *šliōti*, *~ja*, *~jo tarm.* 'smarkiai ką daryti (mušti, lyti, eiti)', *tuliōti*, *~ja*, *~jo ryt.* 'vyti su šauksmu, lelioti' ir kt. Dar išsamiau panagrinėjus, pavyzdžiui, dzūkybes paaiškėjo, kad dominuoja judėjimą arba veiksmą reiškiantys žodžiai, pvz., *plūkti*, *pluņka*, *~o* 'tekėti, sroventi', *salvétī*, *salva*, *~jo* 'pamažu tekėti, sunktis' ir kt. Iš garsą reiškiančių veiksmažodžių minėtinos dzūkybės, apibūdinančios kalbėjimą, pvz., *kvōkšti*, *~čia*, *~tė* 'užkimusiu balsu kalbėti, rėkti', *švarnōti*, *~ja*, *~jo* 'niekus kalbėti, tauzyti' ir kt. Šviesą, fizines ar psichines ypatybes, visuomeninius santykius nusakančių veiksmažodžių žodyne tėra tik keletas, plg. dzūkybes *jūnkýti*, *~o*, *~ė* 'lavinti, mokyti', *nogetís*, *nōgisi*, *~josi* 'norėtis, geisti', *žverblėti*, *žverbla*, *~jo* 'tviskėti, spindėti' ir kt. (Lazauskaitė 1997: 130). Įdomu šiuo aspektu paanalizuoti ir kitus veiksmažodžius su pažymomis, nurodančiomis juos esant tarminius. Pavyzdžiui, iš žemaitiųjų išsiskiria veiksmažodžiai, reiškiantys destrukciją, pvz., *īngti*, *~sta*,

~o 1. 'plikti, šertis', 2. *prk.* 'skursti, smukti', *spilgti*, ~*sta*, ~o 'menkti be saulės, stilbti' ir kt. Ekspresyvieji veiksmažodžiai dažniausiai nesuteikia naujo semantinio atspalvio, o įvardija tai, ką įprasčiau nusako kiti bendrinės kalbos žodžiai, pvz., *dulbsti*, ~*čia*, ~*tė vak.* 'pamažu dirbti', *goruoti*, ~*uoja*, ~*avo tarm.* 'sunkiai eiti, vos krutėti', *niogti*, ~*ia*, ~*ė dz., vak.* 1. 'greitai eiti, bėgti', 2. 'sunkiai nešti, tempti', *pluñcinti*, ~*a*, ~o *tarm.* 1. 'sunkiai eiti, vilktis', 2. 'mušti', *šižinti*, ~*a*, ~o *žem.* 'pykinti, erzinti' ir pan.

Šalia ekspresyvumu išsiskiriančių veiksmažodžių DŽ₃ neretai pateikiami ir jų priesaginiai arba galūniniai vediniai. Pastarieji yra asmenų pavadinimai, turintys neigiamos konotacijos atspalvį (kaip, beje, ir jų pamatiniai žodžiai), plg. *palašiáuoti*, ~*iáuja*, ~*iavo vak.* 'ieškoti nemokamai išgerti' ir *palašys*, ~*ė dkt.* (3^b) *vak.* 'kas ieško nemokamai išgerti'; *pliaūnyti*, ~*ija*, ~*ijo tarm.* 'niekus kalbėti, pliaukšti' ir *pliaūnius*, ~*ė dkt.* (2) *tarm.* 'kas pliaunija'; *tvoróti*, ~*ja*, ~*jo ryt.* 'niekus kalbėti, rėkauti' ir *tvorōnas* (2) *ryt.* 'kas tvoroja, rėkauja'; *varėzgoti*, ~*ja*, ~*jo tarm.* 'niekus kalbėti, plepėti' ir *varėzgà b.* (2) *tarm.* 'kas varėzgoja, plepys' ir kt. Vediniai paprastai tarmėse vartojami dar rečiau nei jų pamatiniai žodžiai, pvz., *knėkšlys*, ~*ė dkt.* (4) *dz.* 'verksnys, rėksnys, zirzeklis' LKŽ VI 216 (Lš, Sn) ir plg. *knėkšti*, ~*čia*, ~*tė dz.* 'silpnu balsu verkti' LKŽ VI 216 (Sn, Lp, Mrs, Kb, Šn); *purzlà b.* (4) *dz.* 'nešvarus, purvinas žmogus' LKŽ X 982 (Rdm, Mrs, Krok) ir plg. *puřzlinti*, ~*a*, ~o *dz.* 'teršiant taškyti, laistyti' LKŽ X 992 (Lp, Rdm, Lš, Lzd, Pns) ir kt. Visi jie gana neįprasti bendrinei kalbai.

Iš DŽ₃ pateiktų tarmybių bene labiausiai ekspresyvumas būdingas būdvardžiams, pvz., *muřglinas*, ~*à* (3^b) *dz.* 'purvinas, išsitepliojęs', *rakštus*, ~*ì* (4) *ryt., dz.* 1. 'dygus, duriantis', 2. 'neaiškus, painus, sunkus', *skaugùs*, ~*ì* (4) *žem.* 'šykštus', *uvėrùs*, ~*ì* (4) *tarm.* 1. 'įžūlus, landus, atkaklus', 2. 'godus, èdrus; gobšus' ir kt. Jie, kaip ir asmenų pavadinimai, dažniausiai turi neigiamą reikšmės atspalvį.

Taigi iš to, kas pasakyta, matyti, kad į bendrinės kalbos žodyną neturėtų patekti:

1. Nemaža dalis ekspresyvosios leksikos, pvz., *atlagėnti*, ~*ėna*, ~*ėno ryt.* 'ristele, pamažu atbėgti', *dulbsti*, ~*čia*, ~*tė vak.* 'pamažu dirbti', *kluñkti*, ~*ia*, ~*ė vak.*, *kluōkti*, ~*ia*, ~*ė žem.* 'labai prašyti, kaulyti', *krėištis*, ~*iasi*, ~*ėsi žem.* 1. 'gintis, spirtis, priešintis', 2. 'kėsintis, baustis', *tulióti*, ~*ja*, ~*jo ryt.* 'vyti su šauksmu, lelioti', *vaimėtis*, ~*jasi*, ~*josi dz.* 'rodytis, vaidintis', *vampāzyti*, ~*ija*, ~*ijo tarm.* 'vambryti, taukšti', *žiubrénti*, ~*ėna*, ~*ėno dz.* 'greitai kramtyti, èsti' ir kt.;

kemžys, ~*ė dkt.* (4) *vak.* 'suskurdėlis, neūžauga', *pasiutkailis* (1) *žem. niek.* 'pasiutėlis, išdykėlis', *plujà b.* (4) *ryt.* 1. 'bastūnas, valkata', 2. 'niektauza', *terliūzas b.* (2) *tarm.* 1. 'terlius', 2. 'riebus, nutukęs žmogus' ir kt.;

agnùs, ~*ì* (4) *žem.* 'smarkus, judrus, energingas', *grauzdùs*, ~*ì* (4) 2. *dz.* 'piktas, šiurkštus, žiaurus', *širdingas*, ~*a* (1) 3. *tarm.* 'piktas, staigus', *vizgùs*, ~*ì* (4) *žem.* 'judrus, apsukrus, gyvas' ir kt.

Pateikiant vaizdingą tarminę medžiagą daugeliu atvejų galima tenkintis tik nuoroda *šnek.* (pirmiausia tai taikytina veiksmažodžiams su nuoroda *tarm.*). Juolab kad tarmybėms artimi šnekamosios kalbos žodžiai, pasižymintys išraiškos laisvumu, kartais menkinamuoju ar niekinamuoju atspalviu (Lyberis 1983: 149).

2. Žodžiai, bendrinėje kalboje turintys įprastesnių pakaitalų, pvz., *aitas* (1) ryt. 'padauža, nenuorama', *akėivos dgs.* (1) ryt. 'pasirodymas akyse ko nesamo, burtai', *āmas* (4) vak. 'žadas, balsas', *1 nibrė* (2) tarm. 'snukis (ppr. kiaulės)', *smūrgas* (3) žem. 'snarglys', *stáibis* (1) žem. 'blauzda', *veltynės dgs.* (2) ryt. 'imtinės, ristynės' ir kt.;

ýlinas, ~à (3^a) žem. 'smailus', *kutrūs*, ~ì (4) tarm. 'greitas, vikrus', *šliūkinas*, ~à (3^b) tarm. 'purvinas, dumblinas', *tiñsras*, ~à (4) vak. 'tamsiai sertas (ppr. apie arklius)', *ūmūs*, ~ì (3) 2. ryt. 'žalias, nedžiovintas (apie augalus, javus)', 3. ryt. 'šviežias' ir kt.;

2 *áidėti*, ~a, ~ėjo tarm. 'triukšmauti, rėkauti', *gaksóti*, *gàkso*, ~jo vak. 1. 'riog-soti', 2. 'spoksoti', *niókti*, ~ia, ~e ryt. 'jaukti, taršyti, velti', *parkilti*, ~ýla, ~ilo žem. 'parkeliauti, sugrižti', *pužóti*, ~ja, ~jo dz. 'akyti, kilti, rūgti', *skųsti*, *skùndžia*, *skùndė* 4. žem. 'gailėti, šykštėti', *žabáinioti*, ~ja, ~jo žem. 'painioti' ir kt.;

ikvāliai prv. vak. 'pakankamai', *nókabrazda* prv. tarm. 'galvotrūkčiais, labai greitai', *patarándom* prv. dz. 'galvotrūkčiais', *tuōžyg* prv. žem. 'vienu metu, kartu, drauge' ir kt.

Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad nuoroda žr. daugeliu atvejų verčia suabejoti, ar tarminis žodis apskritai teiktinas bendrinės kalbos žodyne, pvz., *kiáuukė* (1) dz. žr. kuosa, *medžiōkas* (2) ryt., dz. žr. medkurpė, *pāviešis* (1) žem. žr. viešnagė, *pūtelis* (1) žem. žr. putinas, *rāžas* (2) ryt. žr. rāžulys, *skeliáud(r)a* (1) tarm. žr. skeveldra, *spáugas* (3) aukšt. žr. spuogas ir kt.;

ėskūs, ~ì (4) tarm. žr. ėdrus, *pātisas*, ~à (3^b) ryt. 3. žr. pratisas, *sliñkas*, ~à (4) žem. žr. tingus, *sparūs*, ~ì (4) tarm. žr. spartus ir kt.;

dvakinėti, ~ja, ~jo ryt. žr. dvoklinėti, *pláusti*, ~džia, ~dė tarm. žr. plauti, *riáugeti*, ~ja, ~jo tarm. žr. raugėti, *ribúoti*, ~úoja, ~ávo dz. 1. žr. raibuliuoti, 2. žr. riedėti 1–2, *skrūpsėti*, *skrūpsi*, ~jo vak. žr. skrūpsoti ir kt.

3. Reti, nedideliame tarmės plote vartojami žodžiai, pvz., *dabà* (4) tarm. 'papuošalai' LKŽ II 199 (Pnm), *gūlas* (4) dz. 'pelkėje ar ežere gulintis medis' LKŽ III 705 (Vlk, Asm), *ilgvakaris* (1)žem. 'ilgas vakaras' LKŽ IV 55 (Bržr), *tvorōnas* (2) ryt. 'kas tvoroja, rėkauja' LKŽ XVII 338 (Trgn), *vābolė* (1) žem. 'juodvabalys' LKŽ XVII 767 (Krkl, Mžk), *valgà* (4) ryt. 1. 'valgymas' LKŽ XVII 1049 (Ln), 2. 'valgio ištekliai, valgis' LKŽ XVII 1049 (Grš) ir kt.;

ėdráuti, ~áuja, ~ávo dz. 'ėdinėti, graužinėti' LKŽ II 1046 (Vlk), *varangó-tis*, ~jasi, ~josi tarm. 'rangytis' LKŽ XVIII 129 (Lp), *várskanoti*, ~oja, ~ojo žem. 'glamžyti, raukšlėti' LKŽ XVIII 311 (Vks, DūnŽ) ir kt.

4. Žodžiai, kurie akademiniame „Lietuvių kalbos žodyne“ teturi tik pažymą DŽ, pvz., *įsagtė* (3^a) dz. 'atsagtė' LKŽ III 144 (DŽ) ir kt.

5. Žodžiai, DŽ₃ vartojami reikšmėmis, kurių nėra akademiniam žodyne. Pavyzdžiui, DŽ₃ žodžio *1 rénta* (1) ryt. pateikiamos šios reikšmės: 1. 'tuščia kalba, tauškalas', 2. b. 'kas aiškiai, iš reto kalba', 3. b. 'tuščiakalbis žmogus', o „Lietuvių kalbos žodyne“ antrosios reikšmės nėra (LKŽ XI 455).

6. Žodžiai, į akademinį žodyną patekę iš kitų žodynų, bet pastaruoju metu tarmėse nevartojami, pvz., *urėti, ūra, ~jo* ryt. 'būriu bėgti, gužėti' LKŽ XVII 528 (NdŽ, FrnW, DŽ) ir kt.²

Gal pravartu pasinaudoti G. Kirvaičio (1984: 55) siūlymu iš žodyno „išmesti nemaža tarmybių ir šiaip retai vartojamų, pasenusių žodžių. Žodžių *audrotie, blįsti, dagoti, keleivystė, laiškus, slasnos, slaptė, šaras, tveiga, vystas* nesupras nė vienas gatvėje užklaustas žmogus“.

Taigi siūlomi šie pagrindiniai tarmybių atrankos kriterijai:

1. Tarmybės išplitimas literatūroje ir žodynuose (XIX–XX a.), pvz., *mėdžliepis* (1) tarm. žr. 'klevas' LKŽ VII 999 (LzP, Vaižg, Kos 135; Ak, Sb, Rm, An, Brž, Vj, Kp, Pnd, Pšl ...), *uvėrus, ~i* (4) tarm. 1. 'įžūlus, landus, atkaklus', 2. 'godus, ėdrus; gobšus' LKŽ XVII 571 (Š, DŽ, NdŽ, KŽ, V. Myk–Put, V. Krėv; An, Ktk, Rk, Lkm, Dglš, Drsk, Šmn, Ds, Vlk, Vdšk, Žl, Blnk ...) ir kt.

2. Žodžio įsigalėjimas tarmėse, pvz., *spalģena* (1) ryt. dz. žr. spanguolė LKŽ XIII 312 (Smn, Užg, Brb, Lš, Žln, Dg, Vlk, Dv, Rod, Pb, Ml, Vdš, Dgp, Ob, Pn, Gdr, Dbg, Drsk, Ps, Pv, Glv, Trgn ...), *vaikis* (2) žem. 1. 'vaikinas, bernas', 2. 'samdinys, bernas' LKŽ XVII 867 (Krž, Skdv, Dov, Krg, Akm, Skd, Vgr, Plt, Jdr, Šts, Pln, Klvrž, Vn, Šv, Rdn, Als, Trk, Trkn, Bdr, Krš, Všv, Bržr, End, Rt, Pp, Krtn, Lkž ...) ir kt.

3. Sistemiškumas. Šalia raštuose ir tarmėse įsigalėjusių veiksmažodžių būtinai pateikti ir jų paplitusius priešdėlinius vedinius, pvz., *tėšti, tėšia, ~ė dz.* 'tešmeniui tvinkti prieš atsivedant' LKŽ XVI 128 (Lp, Lzd, Smn, Mrs, Btr, Skdt, Kč, Vrnv, Užp, Klt, Krok) ir plg. *pritėšti* 'labai pritvinkti' LKŽ XVI 129 (Arm, Lp, Švn, Krsn, Smn, Al, Alv, Klt, Osn, Vlk, Srj). Pastarasis vedinys DŽ₃ neminimas. O veiksmažodžio *mūginti, ~a, ~o* tarm. 1. 'judinti, klibinti', 2. 'raginti, skatinti' DŽ₃ pateiktas gana retai vartojamas priešdėlinis vedinys *įmūginti, ~a, ~o* tarm. 'judinant su vargu įkišti' LKŽ VIII 383 (Ml).

4. Reikšmių nesutapimas. Su nuorodomis *dz., ryt., vak.* ar *žem.* reikėtų pateikti tuos žodžius, kurie bendrinėje kalboje vartojami viena reikšme, o tarmėje – kita, ir jai įvardyti dažniausia nėra bendrinės kalbos žodžio, pvz., *gomurys* (3^a) 1. 'burnos ertmės viršus', 2. ryt. 'krosnies vidaus viršus', *stulpas* (4) 1. 'įkastas ar įtvirtintas storas strypas', 2. 'statinio atrama', 3. 'kas pailgo stataus pavidalo', 4. dz. 'šalinė' ir kt. Taip pat ir tuo atveju, jei žodis tarmėse vartojamas skirtingomis

² Akademiniam „Lietuvių kalbos žodyne“ pateikiant žodį *švirkstelėti, ~ja, ~jo* 2. dz. 'švilptelėti' nenurodoma tarmės faktų LKŽ XV 599 (Š, DŽ, NdŽ), nors, pavyzdžiui, L. Gutausko raštuose šis žodis vartojamas dažnai.

reikšmėmis, pvz., *gróbas* (1) 1. *aukšt.* 'šonkaulis', 2. *žem.* 'žarna', *šaūtas* (2) 1. *žem.* 'lapų sriuba, lapienė', 2. *dz.* 'blogas kvapas, šutas', *vařmas* (4) 1. 'žem. 'uodas', 2. *dz.* 'aklys, sparva' ir kt.

Atsižvelgus į siūlomus atrankos principus, naujajame bendrinės kalbos žodyne tarmybių liktų tikrai mažiau nei pusė DŽ₃ pateiktų žodžių (t.y. apie vieną procentą DŽ₃ apimties). Pirmiausiai reikėtų atsisakyti beveik visųrieveiksmių, turinčių bendrinėje kalboje įprastesnių pakaitalų, nemažos dalies būdvardžių ir veiksmazodžių, taip pat ir daiktavardžių, išsiskiriančių tik ekspresyvumu (juolab kad kalbama apie norminamąjį bendrinės kalbos žodyną).

Tarmybių nuorodų pateikimas

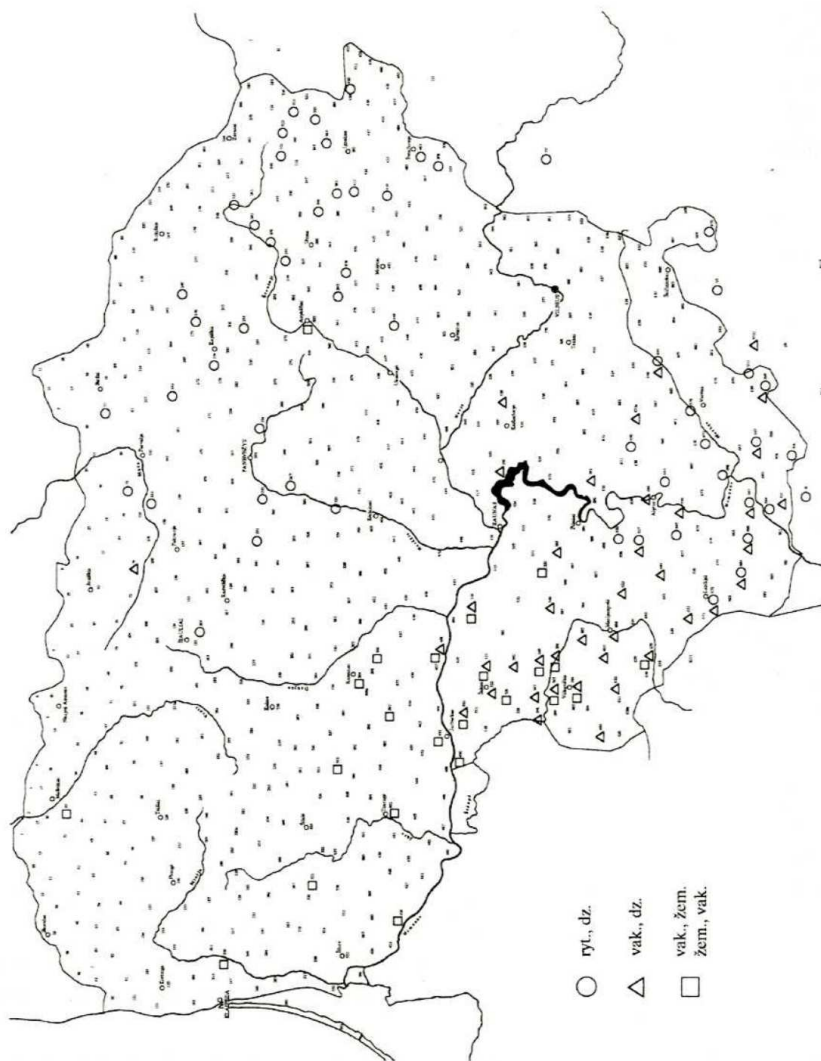
Tarmybių atrankos kriterijų nustatymas dar neišsprendžia visų problemų, susijusių su jų pateikimu „Bendrinės lietuvių kalbos žodyne“. Pirmiausia, kaip pastebi K. Morkūnas (1997: 44), „pažymų *dz.*, *ryt.*, *vak.* turinį skaitytojas dabar jau gali suprasti nevienodai: nuo septintojo dešimtmečio vidurio vietoj K. Jaučiaus – A. Salio lietuvių kalbos tarmių skirstymo pradėtame vartoti A. Girdenio – Z. Zinkevičiaus skirstyme (patobulintame A. Baranausko skirstymo variante) dzūkų tarmės visiškai nėra, o rytų ir vakarų aukštaičių tarmių plotai gerokai padidinti. Trys pastarosios pažymos – *dz.*, *ryt.*, *vak.* – iš tikrųjų daugiau rodo pagrindinius aukštaičių etnografinius regionus“. Tada kyla klausimas, ar iš viso būtina nuoroda *aukšt.* (juolab kad ją randame tik prie 8 žodžių, iš kurių geriausiu atveju tik 2 arba 3 dėtini į bendrinės kalbos žodyną).

Kita vertus, nuoroda *aukšt.* galėtų būti teikiama vietoj pažymos *tarm.* tais atvejais, kai tarmybė vartojama tik aukštaičių tarmių plote, pvz., *pakasà* (3^b) *tarm.* 'bulvių derlius' LKŽ IX 158 (Dkš, Tr, Lel, Grl, Sdk, Ktk, Švnč, Slm).

Ne visada aišku, kodėl prie vieno žodžio pateikta nuoroda *tarm.*, o prie kitų *ryt.*, *dz.* arba *vak.*, *žem.* ir t.t. Paanalizavus žodžių su nuoroda *tarm.* paplitimą, paaiškėja, kad dažnai minėtą pažymą galima pakeisti dviejų nuorodų junginiu, pvz., *ràktis*, *ràkasi*, *ràkėsi tarm.* 'kaltis iš kiaušinių' LKŽ XI 112 (Skr, Als, Kv). Šiuo atveju galima vietoj *tarm.* žymėti ir *žem.*, *vak.*³ Juk labai panašiais kitais atvejais pasirenkamas nuorodų junginys (*vak.*, *dz.*), o ne pažyma *tarm.*, pvz., *peřselis* (1) *vak.*, *dz.* 'neužsėtas ruožas dirvoje, apylanka' LKŽ IX 848 (Kps, Krok, Gdl, Al, Rdm). Kartais akademiniame „Lietuvių kalbos žodyne“ pateikta apskritai per mažai medžiagos, kad būtų galima spręsti apie nuorodų pasirinkimą, pvz., *pužóti*, *~ója*, *~ójo dz.*, *vak.* 'kilti, rūgti' LKŽ XI 152 (Kt), *vėjapūta* (1) 3. *b. tarm.* 'vėjavaikis' LKŽ XVIII 572 (Gs, Žlb) ir kt.

³ Tokių atvejų DŽ₃ yra ir daugiau, pvz., *vampāzyti*, *~ija*, *~ijo tarm.* 'vambryti, taukšti' (LKŽ XVIII 76 (Rs, Trk, Jrb)).

1 priedas. Tarmybių nuorodų vartojimas DŽ₃ (remiantis LKŽ duomenimis)

Vadovaujantis lingvistinės geografijos duomenimis, atliktà dažniau vartojamų tarmybių, DŽ₃ turinčių nuorodas *ryt.*, *dz.*; *vak.*, *dz.*; *vak.*, *žem.* ir *žem.*, *vak.*, paplitimo analizė (žr. 1 priedą). Norint išsiaiškinti, ar visada teiktini nurodytų pažymų junginiai, remtasi akademinio „Lietuvių kalbos žodyno“ medžiaga (žr. 2 priedą).

Iš žemėlapių matyti, kad kartais netiksliai parenkami tarminių nuorodų junginiai, pvz., tarmybės *medžiokas* (2) *ryt.*, *dz.* žr. *medkarpė* ir *sámatas* (1) *ryt.*, *dz.* ‘virvelė ar šikšnelė pavalkams suveržti kinkant’ vartojamos Radviliškyje, *skeřspjūvė* (1) *vak.*, *dz.* žr. *skerspjūklis* – Pašvitinyje, Pakruojo raj., *skivýtas* (2) *vak.*, *žem.* ‘skarmalas, skuduras’ – Anykščiuose (plačiau žr. 1 ir 2 priedus). Jei pateikti tarmių faktai, rodantys platesnį žodžių vartojimą, nėra atsitiktiniai, šiais atvejais teiktina nuoroda *tarm.*

Atkreiptinas dėmesys ir į daugiareikšmius žodžius. Kartais nesutampa tarmybės reikšmių vartojimo plotas, pvz., *rakštùs, ~ĩ* (4) *ryt.*, *dz.* 1. ‘dygus, duriantis’ LKŽ XI 110 (Mrk, Ds, Sld, Rš, Trgn, Sdk, Dgšl, Tvr), 2. ‘neaiškus, painus, sunkus’ LKŽ XI 110 (Lzd, LTR (Vlk)), *strutis, ~iēs m.* (4) *vak.*, *dz.* 1. ‘skieto dantis’ LKŽ XIII 1004 (Jz, Ūd, Lš, Švn, Rmš, Žsl, Al, Kt, Bgt, Grš, Lp), 2. ‘pintinės perpinas’ LKŽ XIII 1004 (Rtn, Dbč, Mrc). Kaip matyti iš pateiktų duomenų, nuorodų junginiai teiktini tik pirmosioms tarmybių reikšmėms. Akademinio žodyno medžiaga rodo, kad antrosios pateiktų žodžių reikšmės žinomos nedideliame pietų aukštaičių tarmės plote, todėl, jei šios reikšmės apskritai teiktinos bendrinės kalbos žodynui, abiem atvejais vartotina tik pažyma *dz.*

Matyt, tais atvejais, kai žodis plačiai vartojamas tarmėse, reikalinga pažyma *tarm.*, jei fiksuojamas nedideliame tarmės plote arba iš viso nedėtinamas, arba vartotina konkreti nuoroda *ryt.*, *vak.*, *dz.* arba *žem.* S. Keinys (1991: 95) mano, kad šių pažymų „nereikėtų suprasti tiesmukiškai“ ir siūlo tarmybes laikyti siaurėliau vartojamais bendrinės kalbos žodžiais, kurie būdingi tam tikro bendrinės kalbos vartojimo arealo ir to arealo išeivių kalbai.

Kartais, be tarminių nuorodų, vartojamos dar ir stilistinės – *menk.*, *niek.*, pvz., *góngalvis, ~ė dkt.* (1) *vak. niek.* ‘padauža, nenaudėlis’ ir plg. *áitas* (1) *ryt.* ‘padauža, nenuorama’; *nepaeitūvas b.* (2) *vak.*, *dz. menk.* ‘kas viską daro iš lėto, neskubus žmogus’ ir plg. *čiópa* (1) *žem.* ‘nerangus žmogus’ ir kt. Semantiškai pateiktos pavyzdžių poros pernelyg nesiskiria. Matyt, reikėtų laikytis nuoseklumo ir panašiais atvejais šalia tarminių nuorodų pateikti ir stilistines, bet geriau būtų pastarųjų atsisakyti iš viso, nes ekspresyvumas būdingas daugumai DŽ₃ tarmybių.

Nekyla abejonių, kad į bendrinės kalbos žodyną dėtini etnografizmai (Klimavičius 1997: 23). A. Lyberis (1983: 148) atkreipęs dėmesį į tai, kad daugelis tarminių žodžių grožinėje literatūroje kuria kaimo gyvenimo koloritą, o dalis jų bendrinėje kalboje atlieka etnografizmų funkcijas. Beje, dažnai DŽ₃ apskritai nepateikta pažyma *etnogr.*, pvz., *raugtinẽ* (3^b) *žem.* 1. ‘kibiro talpos medinis indas su dangčiu sviestui ar rūgusiam pienui laikyti’, 2. ‘laukneša’, *ratùkai dgs.*

(2) 2. *vak.*, *dz.* 'skridinėliai nytiems vynioti', *kultuvas* (3^b) *ryt.* 'spragilas' ir kt. Dėl šios pažymos reikalingumo neturėtų kilti abejonių: pirmiausia turėtų būti teikiama nuoroda *etnogr.*, po to pažyma, rodanti tam tikrą tarminį plotą, nors DŽ₃ pasitaiko ir priešingų atvejų, pvz., *rytāgonė* (1) *ryt.*, *dz. etnogr.* 'gyvulių ganymas nuo saulėtekio iki pusryčių'. Matyt, reikėtų vadovautis nuoseklumo principu: jei pateikiame nuorodą *etnogr.*, apskritai nebūtinos pažymos *tarm. vak.*, *ryt.*, *dz.*, *žem.* Galbūt minėtas pažymas reikėtų pateikti tik tada, kai žodis tarmėse vartojamas skirtingomis reikšmėmis, pvz., *geinys* (4) *etnogr.* 1. *dz.* 'virvinis prietaisas lipti į medį bitėms kopinėti', 2. *ryt.* 'audeklo apmatai, nuimti siūlai', 3. *ryt.* 'ritmuša', 4. *žem.* 'iš rąstų surišta prieplauka sieliams krauti' ir kt.

Sprendžiant nuorodų *ryt.*, *vak.*, *dz.*, *žem.*, *tarm.* ir *aukšt.* parinkimą, reikia atsižvelgti ne tik į žodžio vartojimo platumą – būtina vadovautis lingvistinės geografijos duomenimis. O pažyma *tarm.* vartotina ir tais atvejais, kai tarmybė nėra tvirčiau įsigalėjusi bendrinėje kalboje.

2 priedas. Vietovių, nurodytų žemėlapyje, sąrašas

medžiokas (2) *ryt.*, *dz.*

žr. medkūrpė LKŽ VI 997

142 – Vabalniškas, Biržų raj.

164a – Radviliškis

232 – Naujamiestis, Panevėžio raj.

267 – Ėriškiai, Panevėžio raj.

643 – Mirosławas, Alytaus raj.

684 – Veisiejai, Lazdijų raj.

672a – Lazdijai

688 – Merkinė, Varėnos raj.

sąmatas (1) *ryt.*, *dz.*

'virvelė ar šikšnelė pavalkams suveržti kinkant' LKŽ XII 92

79 – Grūžiai, Pasvalio raj.

111 – Joniškėlis, Pasvalio raj.

146 – Panemunėlis, Rokiškio raj.

164a – Radviliškis

174 – Kūpiškis

231 – Sidabravas, Radviliškio raj.

234 – Miežiškiai, Panevėžio raj.

241 – Užpaliai, Utenos raj.

275 – Vėžuonos, Utenos raj.

276 – Sudeikiai, Utenos raj.

315 – Rimšė, Ignalinos raj.

335 – Surviliškis, Kėdainių raj.

378 – Skudutiškis, Molėtų raj.

454 – Kałtanėnai, Švenčionių raj.

630 – Pivašiūnai, Alytaus raj.

670 – Dievėniškės, Šalčininkų raj.

678 – Varėna

686 – Lėipalingis, Lazdijų raj.

688 – Merkinė, Varėnos raj.

III – Leñtupis, Baltarusija

IV – Gervėčiai, Baltarusija

pirmāryčiai *dgs.* (1) *etnogr. ryt.*, *dz.*

'jaunųjų prikėlimo apeigos pirmąjį rytą po vestuvių' LKŽ X 9

212 – Dusetos, Zarasų raj.

313 – Dūkštas, Ignalinos raj.

508 – Strūnaitis, Švenčionių raj.

rakštūs, ~i (4) *ryt.*, *dz.*

1. 'dygus, duriantis', 2. 'neaiškus, painus, sunkus' LKŽ XI 110

212 – Dusetos, Zarasų raj.

276 – Sudeikiai, Utenos raj.

315 – Rimšė, Ignalinos raj.

346 – Tauragnai, Utenos raj.

350 – Daugėliškis, Ignalinos raj.

381 – Saldutiškis, Utenos raj.

420 – Tverėčius, Ignalinos raj.

649 – Valkiniškai, Varėnos raj.

sōdas (2)

3. *etnogr. ryt. dz.* 'vestuvinis šiaudų reketukas, kabinamas ties stalu'

LKŽ XIII 273

57a – Bīržai

176 – Skāpiškis, Kupiškio raj.

212 – Dūsetos, Zarasų raj.

238 – Šimónys, Kupiškio raj.

241 – Užpāliai, Utenos raj.

312 – Sālakas, Zarasų raj.

343 – Skiemónys, Anykščių raj.

449 – Žēlva, Ukmergės raj.

645 – Ālovė, Alytaus raj.

699 – Dubičiai, Varėnos raj.

stavariúotas, ~a (1) ryt., dz.

'kuris su stavariais' LKŽ XIII 725

212 – Dūsetos, Zarasų raj.

312 – Sālakas, Zarasų raj.

627 – Krókialaukis, Alytaus raj.

686 – Léipalingis, Lazdijų raj.

694 – Drūskininkai, Varėnos raj.

697 – Marcinkónys, Varėnos raj.

VII – Nočià, Baltarusija

X – Azierkai, Baltarusija

stógas (3)

3. *ryt., dz.* 'stotas' LKŽ XIII 825

174 – Kūpiškis

275 – Výžuonos, Utenos raj.

276 – Sudeikiai, Utenos raj.

350 – Daugėliškis, Ignalinos raj.

383 – Vīdiškės, Ignalinos raj.

415 – Liñkmenys, Ignalinos raj.

454 – Kañtanėnai, Švenčionių raj.

483 – Švenčiónys

609 – Balbiėriškis, Prienų raj.

630 – Pivašiūnai, Alytaus raj.

677 – Perlojā, Varėnos raj.

687 – Liškiavā, Varėnos raj.

704 – Kabėliai, Varėnos raj.

IV – Gervėčiai, Baltarusija

VI – Varanāvas, Baltarusija

náuda b. (1) vak., dz. iron.

'geras, pagirtinas žmogus' LKŽ VIII 578

514 – Lekėčiai, Šakių raj.

565 – Alksnėnai, Vilkaviškio raj.

644 – Alytūs

684 – Veisiejai, Lazdijų raj.

VIII – Ródūnia, Baltarusija

nepaeitūvas b. (2) vak., dz. menk.

'kas viską daro iš lėto, neskubus žmogus'

LKŽ VIII 660

468 – Veliuonā, Jurbarko raj.

566 – Pilviškiai, Vilkaviškio raj.

585 – Šunskai, Marijampolės raj.

622 – Bařtninkai, Vilkaviškio raj.

631a – Dūsmenys, Trakų raj.

649 – Valkiniñkai, Varėnos raj.

659 – Nemunāitis, Alytaus raj.

ratūkai dgs. (2)

2. *vak., dz.* 'skridinėliai nytimis kilnoti'

LKŽ XI 245

547 – Žvirgždaičiai, Šakių raj.

605 – Ketūrvalkiai, Vilkaviškio raj.

655 – Rudaminā, Lazdijų raj.

skeřspjūvė (1) vak., dz.

žr. skerspjūklis

LKŽ XII 833 (skeřspjūvė, skerspjūvė)

76 – Pařvitiņys, Pakruojo raj.

512 – Šakiai

530 – Griřkabūdis, Šakių raj.

565 – Alksnėnai, Vilkaviškio raj.

569 – Veiveriai, Prienų raj.

603 – Pajevonys, Vilkaviškio raj.

625 – Dauķšiai, Marijampolės raj.

642 – Siñnas, Alytaus raj.

spaņgas, ~à (4) vak., dz.

'aklas' LKŽ XIII 319

492 – Geļgaudiškis, Šakių raj.

513 – Lukšiai, Šakių raj.

530 – Griřkabūdis, Šakių raj.

546 – Kudirkos Naūmiestis, Šakių raj.

548 – Barzdaĩ, Šakių raj.

584 – Vilkaŗiškis

585 – Šunskai, Marijampolės raj.

605 – Ketūrvalkiai, Vilkaviškio raj.

606 – Marijampolė
 622 – Bařtninkai, Vilkaviřkio raj.
 627 – Ūdrijà, Alytaus raj.
 639 – Kalvarijà, Marijampolės raj.

struřtis, ~iēs m. (4) *vak., dz.*

1. ‘skieto dantis’, 2. ‘pintinės perpinas’
 LKŽ XIII 1004

536 – Ruņšiřkės, Kaiřiadorių raj.
 538 – Žasliai, Kaiřiadorių raj.
 549a – Bagótoji, Marijampolės raj.
 591 – Jiēznas, Prienų raj.
 627 – Ūdrijà, Alytaus raj.
 672 – Šveņtežeris, Lazdijų raj.
 686 – Léipalingis, Lazdijų raj.
 687 – Liřkiavà, Varėnos raj.
 697 – Marcinkónys, Varėnos raj.
 699 – Dubičiai, Varėnos raj.
 702 – Ràtnyčia, Varėnos raj.

nařà (4)

1. *žem., vak.* ‘derlius, branda, nařumas’
 LKŽ VIII 568
 321 – Teneniai, Šilalės raj.
 361 – Skaudvilė, Tauragės raj.
 392 – Tauragė
 468 – Veliuonà, Jurbarko raj.
 491 – Jurbarkas
 513 – Lukřiai, Šakių raj.
 514 – Lekėčiai, Šakių raj.
 584 – Vilkaviřkis

skivỹtas (2) *vak., žem.*

‘skarmalas, skuduras’ LKŽ XII 959
 33 – Tirkřliai, Mažeikių raj.
 305 – Anykščiai
 364 – Rasėiniai
 392 – Tauragė
 397 – Vadžgirys, Jurbarko raj.
 490 – Sudàrgas, Šakių raj.
 491 – Jurbarkas
 529 – Sintautai, Šakių raj.
 565 – Alksnėnai, Vilkaviřkio raj.

vinis, ~iēs (4)

2. *žem., vak.* ‘grėblio dantis’
 LKŽ kartoteka
 392 – Tauragė
 399 – Girkalnis, Raseinių raj.
 426 – Plařkiai, Šilutės raj.
 491 – Jurbarkas

spāras (4)

1. *vak., žem. žr.* gegnė LKŽ XIII 322
 216 – Gargždai, Klaipėdos raj.
 364 – Rasėiniai
 490 – Sudàrgas, Šakių raj.
 492 – Gelgaudiřkis, Šakių raj.
 548 – Barzdai, Šakių raj.
 550 – Skriaūdžiai, Prienų raj.
 566 – Pilviřkiai, Vilkaviřkio raj.
 639 – Kalvarijà, Marijampolės raj.

Gauta 1998 05 28

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

- Dabartinės lietuvių kalbos žodynas* (ats. red. J. Kruopas), Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1954.
- Dabartinės lietuvių kalbos žodynas* (ats. red. J. Kruopas), Vilnius: Mintis, 1972.
- DŽ₃ – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas* (ats. red. St. Keinys), Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993.
- Grinaveckienė E. 1973: Literatūrinės kalbos aruodas. – *Literatūra ir menas* 6,5.
- Grumadienė L. 1995: „Dabartinės lietuvių kalbos žodyno“ tarmybės. – *Leksikografijos problemos: semantika, etimologija, tarminių faktų pateikimas, žodyno sudarymo principai*. Konferencijos pranešimų tezės. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 15–16.
- Keinys S. 1991: „Dabartinės lietuvių kalbos žodynas“ ir kalbos normalizacija. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 29, 92–98.

- Kirvaitis G. 1984: Kokį norėtume turėti „Dabartinės lietuvių kalbos žodyną“. – *Kultūros barai* 8, 54–57.
- Klimavičius J. 1997: Kas yra bendrinės kalbos leksika? Sampratos, nuomonės ir prietarai. Žodyno praktika ir teorija. Vartojimo reikmės ir problemos. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 37, 20–32.
- Lazauskaitė V. 1997: Dėl dzūkybių pateikimo „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“. – *Jaunųjų kalbininkų konferencija*. Konferencijos tezės. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 13–15.
- Lyberis A. 1973: Antrasis žodyno leidimas. – *Tarybinis mokytojas* 19,4.
- Lyberis A. 1983: Žodžių atrankos problema „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 22, 147–154.
- LKŽ II₂ – *Lietuvių kalbos žodynas* 2, Vilnius: Mintis, 1969.
- LKŽ III – XVIII – *Lietuvių kalbos žodynas* 3–6, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1956, 1957, 1959, 1962; 7–9: Mintis, 1966, 1970, 1973; 10–15: Mokslo, 1976, 1978, 1981, 1984, 1986, 1991; 16–18: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1995, 1996, 1997.
- Morkūnas K. 1997: Norminamasis žodynas ir lingvistinė geografija. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 37, 40–45.
- Paulauskas J. 1974: Aktualios leksikos norminimo problemos ir žodynas. – *Kalbos kultūra* 27, 40–49.
- Paulauskas J. 1979: Leksikos variantų norminimas. – *Kalbos kultūra* 37, 77–80.
- Zabarskaitė J. 1996: Bendrinės kalbos žodynas – realybė ar fantazija. – *Metai* 3, 105–107.

ZUM PROBLEM DER DIALEKTISMEN IM „WÖRTERBUCH DER LITAUISCHEN GEGENWARTSSPRACHE“ („Dabartinės lietuvių kalbos žodynas“)

Zusammenfassung

Aufgrund des im „Dabartinės lietuvių kalbos žodynas“ (Vilnius, 1993) vorliegenden Verzeichnisses (insgesamt 2150 Wörter, d. h. cca 3% der Lexik des ganzen DŽ₃ („Großes Wörterbuch der litauischen Sprache“)) werden die Auswahlkriterien der Wörter erörtert sowie der Gebrauch der dialektalen bzw. stilistischen Hinweise. Die Analyse der Wörter mit den beigefügten dialektalen Hinweisen *dz.*, *ryt.*, *vak.*, *žem.*, *aukšt.* und *tarm.* zeigt, daß in das Wörterbuch der Gemeinsprache Folgendes nicht aufzunehmen ist: 1) ein beträchtlicher Teil der „expressiven“ Lexik; 2) Wörter, die in der Gemeinsprache gebräuchlichere Äquivalente haben; 3) seltene, auf einer kleinen Fläche des Dialektes gebräuchliche Wörter; 4) Wörter, die im akademischen „Lietuvių kalbos žodynas“ durch DŽ allein gekennzeichnet sind; 5) DŽ₃ - Wörter, die mit im akademischen Wörterbuch nicht verzeichneten Bedeutungen auftreten; 6) Wörter, die aus anderen Wörterbüchern in das akademische Wörterbuch übertragen sind, doch gegenwärtig in den Mundarten nicht mehr gebraucht werden.

Bei der Auswahl der Dialektismen werden als wichtigste Kriterien folgende empfohlen:

- 1) Verbreitung des Dialektismus in der Literatur und den Wörterbüchern (19.-20. Jh.)
- 2) Verbreitung des Wortes in den Dialekten;
- 3) Systematik;
- 4) Nichtübereinstimmung der Bedeutungen.

Unter Berücksichtigung dieser Auswahlkriterien kann cca 1% der DŽ₃ – Dialektismen in das akademische Wörterbuch aufgenommen werden.